

## บทที่ 2

### ตรวจเอกสาร

#### 1. โครงการธนาคารอาหารชุมชน (Food Bank) ตามพระราชดำริ

##### 1) พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณ พระราชทานโครงการพัฒนาตามพระราชดำรินี้ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ตั้งแต่ปี 2522 เป็นต้นมา ทรงมีพระราชประสงค์ที่สำคัญในการพัฒนาพื้นที่ 3 ประการ คือ

1. การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
2. การพัฒนาคุณภาพชีวิตของราษฎร
3. การพัฒนาเพื่อความมั่นคง

ประวัติความเป็นมา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ พระราชทานโครงการพัฒนาต่าง ๆ จำนวนนับพันโครงการ และโครงการส่วนใหญ่มีพระราชประสงค์สำคัญ ก็เพื่อความอยู่ดีกินดีของเหล่าพสกนิกรทั่วทั้งแผ่นดินและนอกจากนั้นแล้วยังมุ่งไปสู่การพัฒนา และฟื้นฟูการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืน อันได้แก่ ป่าไม้ แหล่งต้นน้ำลำธาร รวมทั้งการอนุรักษ์และฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมไทย ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ คือพื้นฐานแห่งวิถีของคนไทย ปัจจัยสำคัญในการดำเนินการโครงการพัฒนาตามพระราชดำริ ส่วนใหญ่ประกอบด้วยป่าไม้ แหล่งน้ำ ชุมชน หากสามารถนำสิ่งเหล่านี้มาผสมผสานกัน โดยจัดแหล่งน้ำให้สมบูรณ์ปลูกป่าอย่างถูกวิธี หรืออนุรักษ์ป่าไม้ตามธรรมชาติไว้แล้วนำคนเข้ามาอยู่กับป่าได้ใช้ประโยชน์จากป่าไม้อย่างถูกวิธีมีการจัดที่ดินทำกินอย่างเป็นสัดส่วน ย่อมจะก่อให้เกิดแหล่งชุมชนที่มีการพึ่งพาอาศัย และอยู่ร่วมกันได้ระหว่างคน สัตว์ และป่า ในที่สุดชุมชนแห่งนี้ก็จะกลายเป็นแหล่งผลิตอาหาร ได้เป็นอย่างดีและนี่ก็คือที่มาของ “โครงการธนาคารอาหารชุมชนตามพระราชดำริ” หรือเรียกว่า “Food Bank” ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน

##### 2) พระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ

“ให้พัฒนาจังหวัดแม่ฮ่องสอนให้เป็นแหล่งผลิตอาหารเลี้ยงตัวเองได้ และเหลือจำหน่ายในพื้นที่ใกล้เคียง โดยเริ่มตั้งแต่สร้างแหล่งอาหารเพิ่มเติม เพื่อให้คนและสัตว์ ได้บริโภค หรือเมื่อคนเดินเข้าป่าแล้วสามารถเก็บพืชผักตามธรรมชาติที่เป็นแหล่งอาหารจากป่าได้ ในส่วนที่เป็นที่อยู่อาศัยหรือแหล่งชุมชนนั้นให้ส่งเสริม การเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร เลี้ยงสัตว์ ประมง เพื่อบริโภคและจำหน่ายให้มีรายได้ โดยกระบวนการทั้งหมดนี้ มุ่งหวังให้คนรักป่าและอยู่กับป่าได้อย่างมีความสุข ”

จากแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ คณะทำงานโครงการพัฒนาตามพระราชดำริ จังหวัดแม่ฮ่องสอน จึงได้ดำเนินการจัดทำโครงการธนาคารอาหารชุมชนตามพระราชดำริ (Food Bank) แห่งแรกขึ้นที่บ้านนาป่าแปก ตำบลหมอกจำแป่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ตั้งแต่เดือนมีนาคม 2543 เป็นต้นมา และได้เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรโครงการธนาคารอาหารชุมชนตามพระราชดำริ ที่บ้านนาป่าแปกแล้ว เมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2544 ซึ่งผลการดำเนินโครงการเป็นที่พอพระราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่ง และทรงให้ยึดถือเป็นต้นแบบในการพัฒนาและขยายผลต่อไป

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีพระราชเสาวนีย์กับพลเอกนิพนธ์ ภำรุงนิทนต์ ผู้อำนวยการโครงการพัฒนาตามพระราชดำริ และคณะทำงานโครงการพัฒนาตามพระราชดำริ เมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2544 ณ อาคารศิลปาชีพบ้านนาป่าแปก สรุปได้ดังนี้ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงพอพระทัยในการดำเนินงานโครงการธนาคารอาหารชุมชน ตามพระราชดำริ บ้านนาป่าแปก ซึ่งหน่วยงานต่างๆ ได้ร่วมมือกันดำเนินโครงการถวาย ทรงมีพระราชกระแสรับสั่งว่า เมื่อราว 7 ปีมาแล้วทรงอ่านนิตยสารของสหประชาชาติ ซึ่งได้ให้ข้อมูลและทำนายไว้ว่าหากสถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมของโลกและการเพิ่มขึ้นของประชากรยังไม่เปลี่ยนแปลง ในอีก 10 ปีถัดไป โลกจะขาดแคลนอาหาร ฉะนั้นทุกประเทศควรช่วยกันสร้างแหล่งผลิตอาหารเพื่อมิให้เกิดภัยพิบัติ เกิดความเดือดร้อนหรือต้องต่อสู้ฆ่าฟันกันเพื่อแย่งแหล่งอาหาร จึงเป็นแรงบันดาลใจให้ทรงมีพระราชดำริ เรื่องโครงการธนาคารอาหารชุมชน หรือ Food Bank ขึ้น ซึ่งการดำเนินงานธนาคารอาหารชุมชน หรือ Food Bank นั้น นับเป็นสิ่งสำคัญที่สุด แต่น้ำจะอุดมสมบูรณ์ได้ต้องอาศัยป่าที่อุดมสมบูรณ์เพื่อเก็บกักน้ำไว้ ฉะนั้นจะต้องรักษาป่าเพื่อรักษาน้ำไว้ นั่นเอง หลายคนเคยสงสัยว่าทำไมพระราชินี ทรงเห็นป่าดีกว่าคน ก็เพราะทรงรักประชาชนนั่นเอง จึงต้องรักษาป่าไว้ เพราะคนจะอยู่ไม่ได้ถ้าไม่มีน้ำ และหากไม่มีป่า น้ำใต้ดินก็จะแห้งหมด

นอกจากนี้ ได้มีพระราชเสาวนีย์เพิ่มเติมในการเสด็จฯ ทรงเยี่ยมราษฎรระหว่างวันที่ 8-10 เมษายน 2546 ว่าการที่จะขยายผลไปยังพื้นที่อื่นคงไม่มีปัญหาเพราะมีรูปแบบการทำงานอยู่แล้ว ทรงห่วงใยราษฎรที่อยู่ตามแนวชายแดนยังมีความยากลำบากทั้งด้านการประกอบอาชีพ ควรส่งเสริมให้มีการประกอบอาชีพทางเลือกโดยใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมให้เขาอยู่ได้อย่างพอมีพอกิน อาหารโปรตีนก็เป็นเรื่องสำคัญ ขอให้ส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์เพื่อเอาไว้กินในหมู่บ้านด้วย และการส่งเสริมการประกอบอาชีพขอให้รวมกลุ่มผลิตและเมื่อมีผลผลิตจำหน่ายกลุ่มจะได้ช่วยเหลือกัน

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีความห่วงใยในสภาพแวดล้อมของโลก ทรงทราบข้อมูลจาก UN ว่าในอนาคตโลกของเราจะประสบปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมเพิ่มมากขึ้นรวมถึงปัญหาการขาดแคลนอาหาร อันสืบเนื่องมาจากการเพิ่มขึ้นของประชากร จังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นพื้นที่ซึ่ง มีความอุดมสมบูรณ์ตลอดปี จึงทรงมีพระราชประสงค์ให้ทำการเกษตรกรรมในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน แบบหลากหลายและให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นป่าอันอุดมสมบูรณ์ ทรงมีพระราชประสงค์ให้จัดพื้นที่ของจังหวัดแม่ฮ่องสอนที่เหมาะสม เช่น จัดพื้นที่สาธิต ณ ศูนย์บริการพัฒนาที่สูงปางตอง ให้เป็น

แหล่งสะสมอาหารธรรมชาติ หรือ Food Bank ซึ่งมีอาหารหลากหลายทั้งพืชและสัตว์ โดยให้ดำเนินการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ชนิดต่าง ๆ ในพื้นที่จัดระบบ Food Bank ทรงรับสั่งเน้นย้ำในสิ่งที่สำคัญหลายประการ คือ

(1) ทรงรับสั่งว่า ต้นไผ่หูก เป็นไม้ที่สวยงามและมีประโยชน์หลากหลายสามารถใช้กินหน่อได้ และเป็นไม้ที่โตเร็วสามารถนำมาใช้สอยได้เร็ว และทรงมีพระราชประสงค์ให้มีการขยายพันธุ์สัตว์ เช่น กบ เขียด หรือไก่ป่า คินสู่ธรรมชาติให้มากเนื่องจากเป็นสัตว์ที่สามารถอาศัยในป่าไผ่และสามารถรับประทานได้

(2) ทรงมีพระราชเสาวนีย์ให้ส่งเสริมเลี้ยงสัตว์น้ำชนิดที่สามารถอาศัยอยู่บนพื้นที่สูงได้ เช่น ปลาไน เป็นต้น และทรงมีพระราชประสงค์ให้ดำเนินการเป็นอันดับแรก

(3) ทรงมีพระราชดำริ ให้ดำเนินการส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่สูง โดยเฉพาะสัตว์ขนาดเล็ก เช่น สัตว์ปีก เป็นต้น

(4) ทรงมีพระราชประสงค์ ให้ปลูกและขยายพันธุ์ไม้ผล หรือต้นไม้ป่าที่สามารถรับประทานได้ในป่า เช่น มะม่วงป่า ขนุนป่า ชี้เหล็ก หรือพืชชนิดอื่น ๆ เนื่องจากเป็นพืชที่มีอยู่ดั้งเดิมตามธรรมชาติมีความทนทานไม่ต้องมีการดูแลรักษา

ทั้งนี้ ทรงเล็งเห็นว่าการพัฒนาระบบนิเวศของป่าเพื่อให้คงอยู่เป็นแหล่งน้ำในฤดูฝน และจ่ายน้ำลงสู่ลุ่มน้ำต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ของคนทั้งชาตินั้นเป็นประการสำคัญที่ต้องรักษาไว้ หากขาดป่าประเทศของเราคงจะมีแม่น้ำที่แห้งขอดในฤดูแล้ง ประชาชนส่วนใหญ่จะได้รับความเดือดร้อนจากการขาดน้ำ พระดำรินี้ในเรื่อง Food Bank "ธนาคารอาหารชุมชน" เป็นการวางแผนจัดการทั้งระบบ คือ การอนุรักษ์พัฒนาป่าไม้ แหล่งต้นน้ำลำธาร และทรัพยากรธรรมชาติแบบยั่งยืน ปลูกไม้เพิ่มเติมที่จะเกื้อกูลก่อให้เกิดระบบนิเวศสมบูรณ์ เช่น ไม้อาหารสัตว์ ไม่ว่าจะเป็นไม้ที่สัตว์กินใบ กินผล กินหัว ให้ขยายพันธุ์ตามธรรมชาติเป็นแหล่งอาหาร จะเกิดการขยายพันธุ์ของสัตว์มากขึ้นตามความสมดุลของธรรมชาติทั้งสัตว์ปีก สัตว์บก และสัตว์น้ำ การปลูกพืชสมุนไพรเพิ่มเติม โดยแทรกอยู่กับป่าเป็นแหล่งยาให้กับสัตว์และประชาชนในท้องถิ่น ตลอดจนเป็นคลังวัตถุดิบด้านเภสัชกรรม ก่อให้เกิดความหลากหลายของระบบนิเวศ การปลูกไม้ป่าที่รับประทานได้แทรกลงไป ก็จะก่อให้เกิดแหล่งอาหารของชุมชนพื้นที่นั้น ๆ ไม่ว่าจะเป็นพืชผักป่าเห็ดต่าง ๆ ตลอดจนจนถึงไม้ผลป่าที่รับประทานได้ การจัดป่าไม้ให้สอยให้เหมาะสมหมุนเวียนการใช้ไม้ตามหลักวิชาการ ใช้เฉพาะต้นที่ได้ขนาดปลูกทดแทนทดแทนจะยั่งยืนไม่เสื่อมโทรม การกำหนดที่ทำกินของราษฎรอย่างมีระบบ เป็นประการสำคัญในการผลิตอาหารในโครงการ Food Bank เนื่องจากพื้นที่ป่าภูเขาเป็นแหล่งน้ำลำธาร การจัดการน้ำอย่างเป็นระบบเข้าสู่พื้นที่เกษตรกรรมในพื้นที่สูงทำได้ไม่ยากนัก โดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน แต่ต้องการการจัดสรรอย่างเป็นระบบน้ำที่ใช้ในการเกษตรหลังจากใช้ในการรดพืชผักแล้ว ก็จะซึมลงดินและซึมลงสู่ที่ต่ำเข้าสู่ระบบลำธารลงสู่แม่น้ำดังเดิม ปัจจัยสำคัญที่จะรักษาระบบนิเวศ คือ การปรับปรุงบำรุงดินด้วยการปรับสภาพดินโดยธรรมชาติ เช่น การใช้ปุ๋ยหมักธรรมชาติการปลูกพืชบำรุงดิน แล้วไถกลบ การอนุรักษ์ดินและน้ำ ด้วยการใช้หญ้าแฝกช่วยปกป้องหน้าดิน ลดการชะล้าง

พังทลายของหน้าดิน การป้องกันโรคพืชและแมลงกัดกินต้นพืชด้วยการใช้สมุนไพร เหล่านี้จะช่วยฟื้นฟูระบบนิเวศให้กลับคืนอย่างยั่งยืน การผลิตอาหารจะสามารถผลิตหมุนเวียนได้

## 2. ความหลากหลายทางชีวภาพ

**ความหลากหลายทางชีวภาพ (Biological Diversity หรือ Biodiversity)** มีผู้ให้ความหมายและคำจำกัดความไว้หลายคน ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า หมายถึง ความมากมายของชนิดและจำนวนของสิ่งมีชีวิต ตลอดจนแบบแผนของการแพร่กระจาย และยังแบ่งย่อยออกเป็นความหลากหลายในระบบนิเวศ นักชีววิทยากล่าวถึง ความหลากหลายทางชีวภาพใน 3 ระดับ คือ ความหลากหลายทางพันธุกรรม (genetic diversity) ความหลากหลายของชนิดหรือชนิดพันธุ์ของสิ่งมีชีวิต (species diversity) ความหลากหลายของระบบนิเวศ (ecological diversity) ตามอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพในมาตรา 2 วรรคแรก ได้บัญญัติความหมายของคำว่าความหลากหลายทางชีวภาพขึ้นมาเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันในความหมาย 10 ประการ เพื่อประโยชน์ในการตีความอนุสัญญาฯ ว่าหมายถึง ความแตกต่างของสิ่งมีชีวิตจากแหล่งอันประกอบด้วยระบบนิเวศทางบก ระบบนิเวศทางทะเลและระบบนิเวศทางน้ำอื่นๆ ตลอดจนความซับซ้อนทางนิเวศวิทยาของระบบนั้น รวมถึงความหลากหลายภายในชนิดพันธุ์และความหลากหลายของระบบนิเวศ

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความหลากหลายทางชีวภาพต่อหน่วยพื้นที่สูง มีความร่ำรวยอุดมสมบูรณ์ด้วยความหลากหลายทางชีวภาพมาแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน และมีที่ตั้งอยู่ในเขตสภาพภูมิอากาศแถบร้อนชื้นใจกลางภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงก่อให้เกิดสภาพธรรมชาติอันหลากหลาย เป็นสะพานเชื่อมต่อสังคมสิ่งมีชีวิตจากเขตเหนือของโลกแถบเทือกเขาหิมาลัยและตอนใต้ของจีนกับคาบสมุทรมลายู รวมถึงสังคมสิ่งมีชีวิตแบบร้อนแห้งแล้งจากกัมพูชาและลาว จึงเป็นแหล่งกำเนิดของระบบนิเวศเขตร้อนหลากหลายประเภท ได้แก่ ป่าพรุ ป่าดิบแล้ง ป่าฝน ห้วย หนอง คลอง บึง ภูเขาหินปูน เกาะ แนวปะการัง ป่าชายเลน ป่าชายหาด พืชทะเล เป็นต้น ความหลากหลายทางชีวภาพปรากฏในยาพื้นบ้านทั้งที่ใช้รักษาโรคภัยไข้เจ็บและใช้บำรุงรักษาสุขภาพอนามัย ความหลากหลายทางชีวภาพจึงเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญ ในการดำรงชีวิตและมีการใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพมายาวนาน จากรายงานของธนาคารโลก (World Bank) ได้ประมาณการว่าชุมชนต่าง ๆ ในประเทศไทยใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ ในแต่ละปี มีมูลค่าถึง 75,000 – 300,000 ล้านบาท

ในช่วงที่ผ่านมา การสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพก่อให้เกิดอันตรายต่อการดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิตทั้งมวล และเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน เราสามารถกล่าวถึงความหลากหลายทางชีวภาพได้เป็น 3 ระดับ คือความหลากหลายทางพันธุกรรม ความหลากหลายของชนิดพรรณของสิ่งมีชีวิต และความหลากหลายของระบบนิเวศน์ต่างๆ ที่มีในโลก การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพเป็นสิ่งที่สำคัญทั้งในแง่ของจริยธรรมการอยู่รอดของมนุษย์และผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในแง่ของจริยธรรม เราควรอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งมีชีวิตทั้งมวล ไม่ว่าสิ่งเหล่านี้จะก่อให้เกิดแก่นมนุษย์ หรือไม่ในแง่ของการอยู่

รอด การสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ มีความสำคัญมากทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นด้วยการบริโภค ทรัพยากรชีวภาพโดยตรง หรือการใช้ทรัพยากรชีวภาพในการพัฒนาพันธุ์พืช เพื่อการเกษตร การผลิตยา และการพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพ (อภิชาติ, 2554)

### 3. โครงการป่าพื้นบ้านอาหารชุมชน

กรมป่าไม้ได้ริเริ่มโครงการป่าพื้นบ้านอาหารชุมชนขึ้นในปีงบประมาณ 2542 โดยการส่งเสริมการปลูกป่าในลักษณะ Food Bank หรือ “แหล่งรวมไม้กินได้” ในพื้นที่ป่าตาม พ.ร.บ. ป่าไม้ พุทธศักราช 2484 ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ตาม พ.ร.บ. ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ในพื้นที่เอกชน โดยได้รับการยินยอมเป็นหนังสืออย่างเป็นทางการ ไม่เป็นพื้นที่อนุรักษ์ตามกฎหมายคุ้มครอง และในพื้นที่สาธารณะของหมู่บ้าน ตำบลต่างๆ เพื่อสนับสนุนให้ชุมชนปลูกไม้กินได้ชนิดต่างๆ เป็นแหล่งอาหารและไม้ใช้สอยตามธรรมชาติอย่างยั่งยืน เป็นการสนองตอบต่อนโยบายการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของชุมชน

โครงการปลูกป่าพื้นบ้านอาหารชุมชน เน้นการปลูกป่าพื้นเมืองเพื่อเป็นแหล่งอาหารของชุมชน และเป็นการอนุรักษ์พืชผักพื้นบ้านนานาชนิดที่กำลังใกล้จะสูญพันธุ์ นอกจากนี้เพื่อผลพลอยได้ทางด้านอื่น เช่น เป็นยาสมุนไพร สีย้อมผ้าตามธรรมชาติ เครื่องใช้ไม้สอยทางด้านประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อ และทางเศรษฐกิจ ดังนั้นป่าพื้นบ้านอาหารชุมชน จึงนับว่าเป็นส่วนหนึ่งของป่าชุมชน เพื่อประโยชน์ของชุมชนอย่างยั่งยืน สำหรับไม้พื้นบ้านที่นำมาปลูกในป่าพื้นบ้านอาหารชุมชน จะเป็นไม้ยืนต้น ไม้พุ่ม ไม้เถา และไม้ล้มลุก ซึ่งล้วนแต่เป็นผักพื้นบ้านที่ชุมชนมีความชื่นชอบ และรู้จักกันดีในการนำมาบริโภคให้คุณค่าทางอาหารและยาสมุนไพรรักษาโรค

**ป่าพื้นบ้านอาหารชุมชน** หมายความว่าบริเวณที่มีพืชผักพื้นบ้านชนิดต่างๆ ขึ้นอยู่ ประกอบด้วยพืชชั้นสูงที่มีท่อลำเลียง เช่น ไม้ยืนต้น ไม้พุ่ม ไม้เถา ไม้ล้มลุก และพืชชั้นต่ำจำพวกเห็ดชนิดต่างๆ ที่สามารถนำมาเป็นอาหารและประโยชน์ใช้สอยอื่นๆ ได้

**พืชผักพื้นบ้าน** หมายถึง พืชผักพื้นบ้าน หรือพันธุ์พืชพื้นเมืองในท้องถิ่นที่ชาวบ้านนำมาเพื่อบริโภค เป็นผักตามวัฒนธรรมการบริโภคของท้องถิ่นในแหล่งธรรมชาติ สวนนาไร่ หรือชาวบ้านนำมาปลูกไว้ใกล้บ้าน เพื่อสะดวกในการเก็บมาบริโภค พันธุ์ไม้เหล่านี้อาจมีชื่อเฉพาะท้องถิ่น นอกจากนี้พันธุ์ไม้เหล่านี้ ยังถูกนำมาใช้ประโยชน์ด้านยารักษาโรค เครื่องใช้สอย เครื่องแต่งกาย และด้านเศรษฐกิจอีกด้วย

พืชผักพื้นบ้านนอกจากจะจำแนกตามหลักพฤกษศาสตร์ออกเป็นวงศ์ (Family) สกุล (Genus) และชนิด (Species) แล้ว พืชผักพื้นบ้านยังจำแนกตามระบบความคิดของชาวบ้านร่วมกับนักวิชาการ ซึ่งจำแนกตามลักษณะพืช ได้แก่ ไม้ยืนต้น (Tree) ไม้พุ่ม (Shub) ไม้เลื้อยหรือไม้เถา (Climber) และ ไม้ล้มลุก (Herb) ดังนี้

**พืชผักพื้นบ้านยืนต้น (Tree)** มักใช้ประโยชน์จากยอด ใบ ผล ดอก เปลือกและหน่อ เช่น กุ่ม เพกา มะกอกป่า สะเดา มะรุม มะตูม ชะมวง ยอบ้าน เสี้ยว ชีเหลือก แคบ้าน สะตอ ทำมึง ทองหลาง มะกล่ำต้น พญาศรี กระถิน จิกนา กระพี้จั่น สมอไทย ตั้ว และไม้ไผ่ชนิดต่างๆ เป็นต้น

**พืชผักพื้นบ้านไม้พุ่ม (Shub)** มักใช้ประโยชน์จากยอดอ่อน ใบ ดอก ผล เช่น เสม็ด ผักหวานป่า ผักหวานบ้าน ชะอม มะแว้งต้น เพี้ยฟาน จวม คุณ นางแลว ลิงลาว ตีปลากั้ง เป็นต้น

**พืชผักพื้นบ้านไม้เลื้อยหรือไม้เถา (Climber)** มักใช้ประโยชน์จากยอดอ่อน แบ่งเป็นพืชไม้เถาอายุยืน เช่น ส้มป่อย ขจร ข้าวสารเถา ขึ้นาค ตีปลี ย่านาง ผักเชียงดา หวาย ตำลึง สะค้าน เป็นต้น และไม้เถาล้มลุกอายุสั้น เช่น มะแว้งเครือ กลอย มันป่า ผักปลัง มะระขี้นก เป็นต้น

**พืชผักพื้นบ้านไม้ล้มลุก (Herb)** ลำต้นอ่อนอายุสั้น มักใช้ประโยชน์จากยอด ใบ ดอก และหัว เช่น ผักคราดหัวแหวน ผักไผ่ ผักชีฝรั่ง ผักชีลาว ผักกูด ผักกระสัง ผักโขม บัวบก ขมิ้นชัน บุก เปราะหอม กระเจียว กระเทียม เป็นต้น

### อาหารท้องถิ่น

อาหารท้องถิ่น หมายถึง อาหารที่มีแหล่งกำเนิดดั้งเดิมอยู่ในท้องถิ่นนั้น ซึ่งรวมถึงพืชและสัตว์ที่ตามธรรมชาติในท้องถิ่นนั้นๆด้วย อาหารท้องถิ่นยังรวมถึงอาหารที่ไม่ใช่สายพันธุ์ดั้งเดิมในท้องถิ่น แต่ได้ถูกนำมาปลูกเป็นเวลานาน จนสามารถปรับตัวขึ้นอยู่ในระบบนิเวศของท้องถิ่นได้ และมีการปลูกอย่างแพร่หลายจนกลายเป็นพืชอาหารของคนในท้องถิ่น พืชอาหารท้องถิ่นมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตประจำวันของชุมชนท้องถิ่น

### แหล่งที่มาของพืชอาหารท้องถิ่น

แหล่งที่มาของพืชอาหารท้องถิ่นสามารถจำแนกออกตามแหล่งที่ขึ้นอยู่ได้ 4 รูปแบบ (กระทรวงสาธารณสุข, 2540) ดังนี้

1. แหล่งป่าธรรมชาติ เป็นพื้นที่ป่าไม้ที่พืชอาหารท้องถิ่นขึ้นอยู่ ขยายพันธุ์และกระจายพันธุ์โดยสภาพธรรมชาติ ในประเทศไทยมีป่าธรรมชาติหลายชนิด เช่น ป่าดงดิบ ป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง ป่าบุ่ง ป่าทาม ป่าชายหาด และป่าชายเลน
2. ไร่และสวน เป็นพื้นที่ทำไร่และทำสวนของชุมชนท้องถิ่น ชนิดพืชอาหารท้องถิ่นที่ขึ้นอยู่มีทั้งที่ขึ้นเองตามธรรมชาติและปลูกขึ้นใหม่โดยเจ้าของไร่และสวน ชนิดพืชอาหารท้องถิ่นที่สำคัญ เช่น ไม้ป่าชนิดต่างๆ ไม้เลื้อย ไม้สีสุก ไม้ตง สะเดา หวาย เต้าร้าง เป็นต้น
3. พุ่มนาและแหล่งน้ำ เป็นพื้นที่ที่มีความชุ่มชื้นและเป็นแหล่งน้ำ ชนิดพืชอาหารท้องถิ่น โดยส่วนใหญ่แล้วจะเป็นพืชน้ำและเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ผักแว่น ผักกูด บอน ผ้า ผักหนาม เป็นต้น
4. สวนครัวหรือสวนหลังบ้าน เป็นพื้นที่ที่อยู่โดยรอบบริเวณบ้าน ทั้งที่ปลูกในพื้นที่ดินโดยตรงและปลูกในภาชนะต่างๆ ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นชนิดพืชผักสวนครัวซึ่งต้องใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น ตำลึง บวบชนิดต่างๆ ถั่วชนิดต่างๆ ตะไคร้ ขิง ข่า กระชาย กลัวย สะระแหน่ ผักบุ้ง ผักชี ย่านาง มะเขือพริก และโหระพา เป็นต้น

### การจำแนกพืชอาหารท้องถิ่น

พืชอาหารท้องถิ่นสามารถจำแนกออกได้หลายรูปแบบและลักษณะ เช่น จำแนกตามลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ซึ่งต้องอาศัยความรู้ทางวิชาการด้านพืชศาสตร์ แต่จากการศึกษารวบรวมความหลากหลายทางของพืชอาหารท้องถิ่นที่มีอยู่กระจายทั่วไปในทุกภูมิภาคสามารถแบ่งหมวดหมู่ออกไปได้หลายแบบ โดย

อาศัยภูมิปัญญาของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง การจำแนกพืชอาหารท้องถิ่นตามระบบคิดของชาวบ้านร่วมกับนักวิชาการสามารถจำแนกออกได้ดังนี้ (การแพทย์แผนไทย, 2540)

1. การจำแนกตามลักษณะพืช จำแนกออกเป็นไม้ยืนต้น (Tree) ที่มักใช้ประโยชน์จากยอด ผล ดอก หรือใช้ในการบริโภค ไม้พุ่ม (Shrub) เป็นไม้ลำต้นขนาดเล็ก ทรงพุ่ม มักใช้ประโยชน์จากใบอ่อน ยอดอ่อน ไม้เลื้อยหรือไม้เถา (Climber) มักใช้ยอดอ่อนมาบริโภค พืชล้มลุก (Herb) เป็นพืชที่ไม่มีเนื้อไม้ ลำต้นอ่อน อายุสั้น มักใช้ใบ ยอด หัวหรือลำต้นใต้ดิน มาทำอาหาร ในกลุ่มไม้ยืนต้นยังจำแนกออกเป็นกลุ่มย่อยได้อีก เช่น กลุ่มไม้ไผ่ (Bamboo) และกลุ่มพืชตระกูลปาล์ม (Palm)

2. การจำแนกตามแหล่งที่อยู่ สามารถจำแนกออกเป็นพืชอาหารท้องถิ่นในป่าธรรมชาติ (forest plants) พืชอาหารท้องถิ่นตามไร่และสวน พืชอาหารท้องถิ่นตามทุ่งนาและแหล่งน้ำ และพืชอาหารท้องถิ่นสวนครัว (Home Gardening plants)

3. การจำแนกตามคุณลักษณะ (Properties) ได้แก่ การจำแนกพืชอาหารท้องถิ่นออกตามรสชาติ เช่น รสผาด รสหวาน รสขม รสเมาเบื่อ รสเผ็ดร้อน รสมัน รสเปรี้ยว รสเค็ม จำแนกตามกลิ่น เช่น กลิ่นหอม และกลิ่นฉุน จำแนกตามลักษณะของสี เช่น พักทอง พักเขียว กระเจี๊ยบแดง มะเขือม่วง จำแนกตามแหล่งที่อยู่ เช่น กระเจี๊ยบ มะกอกป่า ผักกูดตอย ผักกูดน้ำ หวายดง เป็นต้น หรือจำแนกตามรูปร่าง เช่น บวบกลม บวบเหลี่ยม มะเขือพวง มะเขือยาว น้ำเต้า เป็นต้น

4. การจำแนกตามบทบาทหน้าที่ พืชอาหารท้องถิ่นสามารถจำแนกออกตามบทบาทและการแสดงออกตามคุณค่า เช่น การเป็นพืชอาหารและสมุนไพร (Nutritional and Medicinal plants) พืชอาหารเศรษฐกิจ (Economic food plants) พืชอาหารประจำบ้านหรือพืชผักสวนครัว เป็นต้น การจำแนกพืชอาหารท้องถิ่นในปัจจุบัน มักนิยมจำแนกตามลักษณะของพืชเป็นส่วนใหญ่ เพราะมีความชัดเจนในรูปร่าง ลักษณะ ทำให้เข้าใจง่าย

#### 4. หลักสูตรท้องถิ่น

ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่น ได้ให้ความหมายไว้ดังต่อไปนี้

กรมวิชาการ (2539) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่นว่าเป็นหลักสูตรที่มุ่งเน้นให้ความสำคัญของการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของประชากรในท้องถิ่นด้านต่างๆ เช่น การเพิ่มเติมรายละเอียดเนื้อหาในรายวิชาที่มีอยู่แล้ว กำหนดกิจกรรมเสริม ทำสื่อเสริม หรือการจัดทำรายวิชาเพิ่มเติมเฉพาะวิชาบังคับเลือกหรือวิชาเลือกเสรี

สำลี รักสุทธี (2554) หลักสูตรท้องถิ่น หมายถึงมวลประสบการณ์ที่จัดขึ้นทั้งในห้องเรียนหรือนอกห้องเรียน เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ความสามารถ ทักษะ เจตคติ และคุณภาพการดำรงชีวิตโดยพยายามใช้ทรัพยากรท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้บนพื้นฐานของสภาพชีวิต เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของตนเอง ตลอดจนการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาต่างๆ ของชาติบ้านเมือง

กรรณิการ์ แยมเกสร (2540) ให้ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่น สรุปได้ว่าเป็นหลักสูตรที่โรงเรียนหรือครู และนักเรียนร่วมกันสร้างขึ้นเพื่อมุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้นำไปใช้ในชีวิตจริงเรียนแล้วเกิดการ

เรียนรู้ สามารถนำไปใช้ได้อย่างมีคุณภาพ และเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมอย่างมีความสุข หลักสูตรท้องถิ่น จึงเป็นหลักสูตร ที่มาจาก ปัญหาและความต้องการของผู้เรียน เป็นหลักสูตรเฉพาะที่สร้างขึ้นเพื่อ แก้ปัญหาในท้องถิ่น จะเป็นทางด้านอาชีพ หรือสามัญก็ได้หรือปรับจากหลักสูตรที่มีอยู่ก็ได้แต่ต้องเป็น ปัจจุบัน เป็นหลักสูตรที่ปรับให้เข้ากับชีวิตจริงของนักเรียนตามท้องถิ่นอย่างครบวงจร หรือเป็นเหตุการณ์ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน แต่ไม่มีหลักสูตร

นิคม ชมพูลง (2544) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่น หมายถึง ประสบการณ์ทั้งมวล ที่ โรงเรียนจัดขึ้นในห้องเรียนและนอกห้องเรียน เพื่อพัฒนานักเรียนให้มีความรู้ ทักษะกระบวนการ และ คุณธรรมและจริยธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข โดยพยายามใช้ ทรัพยากรในท้องถิ่น แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้บนพื้นฐานของ สภาพชีวิต เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมที่แท้จริงตลอดจนมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น ของตน ดังนั้น หลักสูตรท้องถิ่นจึงเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรแกนกลางหรือหลักสูตรแม่บท

สำลี รักสุทธี (2544) ให้คำอธิบายเกี่ยวกับหลักสูตรท้องถิ่นเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. เป็นหลักสูตรที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการสร้างอย่างเท่าเทียมกันกับครู และนักวิชาการจาก ภายนอก เนื้อหาสาระโครงสร้างการจัดเวลา การจัดการและการบริหารหลักสูตรเป็นไปตามแนวคิดและ หลักการที่ชาวบ้านในท้องถิ่นให้ความสำคัญ และเห็นว่าเป็นความจำเป็นที่สมาชิกในท้องถิ่น จะต้องเรียนรู้ เพื่อความอยู่รอดตลอดจนพัฒนาที่ยั่งยืนของท้องถิ่นนั้น โดยเฉพาะมีการบูรณาการวัฒนธรรมท้องถิ่น ความเป็นท้องถิ่น กระบวนการเรียนรู้ตามวิถีท้องถิ่นกับความสามารถในการนำเทคโนโลยีใหม่ๆมาใช้เพื่อ พัฒนาท้องถิ่นที่ยั่งยืน ชาวบ้านที่ร่วมสร้างหลักสูตรมีส่วนร่วมในการประเมินนักเรียน

2. เป็นหลักสูตรที่ชาวบ้านชุมชนในท้องถิ่นรวมตัวกันเป็นเครือข่ายจากหลายองค์กรทั้งภาครัฐ เอกชนและกลุ่มธุรกิจ เพื่อมุ่งสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน หรือแก้ปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นในชุมชน เนื้อหา สาระที่บรรจุในหลักสูตรเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับปัญหาชาวบ้านโดยตรง เป็นสิ่งที่ชาวบ้านให้ความสำคัญ และ เป็นสิ่งที่ชาวบ้านลงความเห็นร่วมกันว่าสามารถช่วยให้ชุมชนพัฒนาตนเองได้โดยคงความเป็นเอกลักษณ์ ของตนไว้ ชาวบ้านจัดสรรงบประมาณทั้งหมดที่ใช้ในการพัฒนาและดำเนินการเอง

### การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

ความหมายและความสำคัญของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2537) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นว่า หมายถึง การนำเอา หลักสูตรระดับแม่บทมาปรับเปลี่ยนเนื้อหาสาระการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของ ชุมชนและสอดคล้องกับท้องถิ่นมากขึ้น โดยเป็นการเรียนรู้ที่สามารถนำไปใช้ได้จริง

วิชัย ประสิทธิ์วุฒิเวชช์ (2542) ให้ความหมายว่า การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น คือ การนำเอา หลักสูตรแกนกลางมาเพิ่มเติม ปรับปรุง แก้ไข ให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นยิ่งขึ้น โดยไม่ทำให้จุดหมาย จุดประสงค์ โครงสร้าง เวลาเรียน เนื้อหา และประสบการณ์ของหลักสูตรแกนกลางแปรเปลี่ยนไป ในทาง ตรงกันข้ามกลับช่วยเสริมให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และได้กล่าวถึงความสำคัญของการพัฒนาหลักสูตร ท้องถิ่นว่า การพัฒนาหลักสูตรจากส่วนแกนกลางที่เป็นหลักสูตรแม่บท หรือหลักสูตรแกนกลาง เป็นการ

กำหนดองค์ประกอบต่างๆ ของหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการในลักษณะกว้างของประชาชนทั้งประเทศ เนื้อหาสาระบางอย่างไม่สามารถประมวลรายละเอียดให้สอดคล้องกับท้องถิ่นแต่ละแห่ง บางอย่างอาจไม่ตรงกับความต้องการจึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นให้ตรงกับสภาพความเป็นจริง ตามหลักการที่ว่าไม่มีผู้ใดจะรู้และเข้าใจดีเท่ากับคนที่อยู่ใกล้ชิด ซึ่งการจัดการศึกษาที่จะเป็นประโยชน์อย่างแท้จริงนั้นต้องเป็นการจัดการศึกษาที่สอดคล้องเกื้อกูลต่อชีวิตจริงสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิต เศรษฐกิจและสังคมของแต่ละท้องถิ่น ในส่วนของการส่งเสริมให้ท้องถิ่นพัฒนาหลักสูตรได้นั้น หลักสูตรได้เปิดโอกาสให้ท้องถิ่นสามารถดำเนินการจัดการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนได้ประสบการณ์ตรงเกี่ยวกับชีวิต อาชีพ เศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่น แล้วจะต้องนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นทั้งที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติหรือทรัพยากรมนุษย์สร้างขึ้นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน เพราะจะช่วยให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ตรงกับชีวิต สภาพเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมที่แท้จริง

### ความหมายของกลุ่ม

อรุณ รัชชธรรม (2524) ได้ให้ความหมายของกลุ่ม ดังนี้

1. มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน (interact with one another)
2. มีความรู้สึกในทางจิตใจต่อกัน (psychologically aware of another)
3. มีการรับรู้ถึงการรวมกันเป็นกลุ่ม (perceive themselves to be a group)
4. กลุ่ม คือ การที่บุคคลมาอยู่รวมกัน และมีปฏิสัมพันธ์กันในทางที่จะบรรลุถึงเป้าหมายที่แน่นอน

แน่นอน

ศิริวรรณ เสรีวัฒน์ และคณะ (2545) ได้ให้ความหมายของกลุ่มไว้ว่า กลุ่มหมายถึงบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กัน กล่าวคือ แต่ละฝ่ายต่างมีอิทธิพลต่อกันทั้งนี้ อาจจะมีความคิดเห็นและจุดมุ่งหมายที่ไม่เป็นเอกฉันท์ก็ได้ หรือเป็นบุคคลจำนวนหนึ่งซึ่ง 1) มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน 2) คำนึงถึงจิตวิทยาของคนหนึ่ง 3) รับรู้ว่าตนเองเป็นสมาชิกกลุ่ม หรือหมายถึงบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์และพึ่งพาอาศัยกันและกัน ในการดำเนินกิจกรรมตามเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การปฏิบัติต่อกัน และการมีวัตถุประสงค์เดียวกันเป็นสิ่งที่แยกกลุ่มออกจากการรวมกันของบุคคล โดยบังเอิญ

จากแนวคิดดังกล่าว สรุปได้ว่า กลุ่ม หมายถึง การรวมตัวของคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปแล้วทำงานร่วมกัน ภายใต้การพึ่งพาอาศัยกัน การยอมรับกัน มีปฏิสัมพันธ์กันทั้งกาย วาจา จิตใจ แล้วแสดงออกผ่านพฤติกรรมที่เป็นการกระทำด้วย ความรู้สึก ความคิด ความเชื่อ ความหวังผ่านบทบาทที่กำหนดในรูปของตำแหน่ง ที่มีการกระทำ จนเกิดความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงสู่การรับรู้ การเรียนรู้ที่มีแรงจูงใจให้คิดสร้างสรรค์ ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า กระบวนการกลุ่มมักมีลักษณะเฉพาะตัว ทั้งเรื่องความรู้ เจตคติ และบุคลิกภาพ ที่ทำให้กลุ่มมีลักษณะเฉพาะตามความสามารถและการตัดสินใจร่วมกัน บนพื้นฐานความสัมพันธ์ที่ดี แต่จะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์

## 6. เครือข่ายการเรียนรู้ (Learning Network)

เครือข่ายการเรียนรู้เป็นแนวคิดและกระบวนการในการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล ชุมชน องค์กร และหน่วยงานต่างๆ ให้เกื้อกูลและเชื่อมโยงกันเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนและแบ่งปันความรู้และประสบการณ์ (จตุพร สุทธิวิวัฒน์, 2551)

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติให้ความหมายว่า เครือข่ายการเรียนรู้หมายถึง การประสานแหล่งความรู้และข้อมูลข่าวสารการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและ การปฏิบัติงานอย่างสอดคล้องเชื่อมโยงกันทั้งระหว่างหน่วยงานที่รับผิดชอบการจัดการศึกษาในระบบและการศึกษานอกระบบ และระหว่างหน่วยงานอื่น ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนในระดับต่าง ๆ ตลอดจนระบบการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ เพื่อสร้าง แลกเปลี่ยน ถ่ายทอด และกระจายความรู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ประชาชนมีโอกาสได้เรียนรู้อย่างกว้างขวางและต่อเนื่องตลอดชีวิต ตามความต้องการของบุคคลและชุมชน

เอกวิทย์ ณ ถลาง ให้ความหมายว่า เครือข่ายการเรียนรู้หมายถึง การที่ชาวบ้านรวมตัวกันขบคิด ปัญหาของเขา รวมพลังแก้ปัญหา และหาผู้นำขึ้นมาจากหมู่ชาวบ้านด้วยตนเอง แล้วรวมตัวกันเพื่อมีอำนาจต่อรอง มีการต่อสู้ทางความคิด มีการเรียนรู้จากภายนอก มีการไปมาหาสู่กัน เรียนรู้ดูงานด้วยกัน จนกระทั่งเกิดเป็นกระบวนการแก้ปัญหาได้ การทำมาหากินดีขึ้น เศรษฐกิจแต่ละครอบครัวดีขึ้น

อนุรักษ์ ปัญญานววัฒน์ รหัน แดงจวง และสุกัญญา นิมานันท์ ให้ความหมายว่า เครือข่ายการเรียนรู้ หมายถึง สภาพการเรียนรู้อย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ และระหว่างประเทศหรือทวีป ตลอดจนการรับรู้ข่าวสาร ผ่านสื่อการเรียนรู้ที่มีอยู่อย่างหลากหลาย ทั้งประเภทสื่อบุคคล และสื่อสารมวลชนประเภทต่าง ๆ เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อเสียงและภาพ เป็นต้น ที่จะเอื้อให้เกิดการเรียนรู้ที่มีผลต่อการดำรงชีวิต การเปลี่ยนแปลงสังคมและคุณภาพชีวิตของคน

สุวัฒน์ แก้วสังข์ทอง ให้ความหมายว่า เครือข่ายการเรียนรู้ หมายถึง การจัดระบบและพัฒนาให้ แหล่งความรู้ซึ่งหมายถึง องค์กร สถานประกอบการ บุคคล ศูนย์ข่าวสารข้อมูล สถานที่ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้สามารถถ่ายโยง เกิดกระบวนการเรียนรู้แลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน หรือให้ผู้สนใจ ได้ทั้งความรู้ ทักษะเกี่ยวกับอาชีพ สังคม เศรษฐกิจ เทคโนโลยีศาสนา และศิลปวัฒนธรรมที่เป็นของดีดั้งเดิม และที่พัฒนาแล้ว ที่มีอยู่ในชุมชน อำเภอ จังหวัด

ประทีป อินแสง ให้ความหมายว่า เครือข่ายการเรียนรู้ หมายถึง ขอบเขตแห่งความสัมพันธ์ของ กิจกรรมการเรียนรู้ที่มีลักษณะประสานติดต่อสัมพันธ์เชื่อมโยงอย่างต่อเนื่องในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง หรือหลายกิจกรรม ระหว่างคนกับคน คนกับกลุ่ม และกลุ่มกับกลุ่ม

นอกจากนี้สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยได้ให้ความหมายของเครือข่ายการเรียนรู้ไว้ว่า เป็นการเชื่อมโยงประสานสัมพันธ์แหล่งความรู้ต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อการรับและส่งต่อ หรือถ่ายทอดความรู้ประเภทต่าง ๆ ไปยังประชาชนอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา

### แนวคิดเครือข่ายการเรียนรู้

โดยที่เครือข่ายการเรียนรู้เป็นกระบวนการ หรือกลไกที่ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้โดยการแบ่งปันความรู้และประสบการณ์ จึงมีผู้เสนอแนวคิดไว้ ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติเสนอว่า ในวิถีการดำรงชีวิตของมนุษย์ มีกระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นตลอดเวลา โดยเรียนรู้จากประสบการณ์สิ่งแวดล้อม และบุคคลรอบข้าง ในขณะเดียวกัน ก็ได้มีการจัดระบบการเรียนรู้และการถ่ายทอดให้สมาชิกในสังคมด้วยวิธีการต่างกัน ในอดีตที่ผ่านมา ชุมชนได้ทำหน้าที่นี้ ทำให้สมาชิกของชุมชนมีความรู้ ประกอบอาชีพได้สามารถสืบทอดวัฒนธรรมและค่านิยมได้อย่างต่อเนื่อง

วิชัย ตันศิริเสนอว่า หัวใจสำคัญของเครือข่ายการเรียนรู้อย่างหนึ่ง คือ การถ่ายทอด แลกเปลี่ยน และกระจายความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสนับสนุนการสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับชุมชน และความรู้ดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาภายในชุมชน ในแต่ละชุมชน มักมีความรู้ที่มีการสะสมและสืบทอดกันมา ซึ่งมักเป็นความรู้ที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนนั้น ๆ และเป็นความรู้ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของสภาพที่เป็นจริงของชุมชน

อเนก นาคะบุตร เสนอว่า ลักษณะหรือรูปแบบของเครือข่ายการเรียนรู้ไม่มีกฎเกณฑ์หรือหลักเกณฑ์ตายตัว ประชาชนต้องเรียนรู้จากกันและกัน จากความรู้ที่ได้จากที่อื่น แล้วขยายความรู้ให้ผู้อื่นทราบด้วยเป็นการช่วยให้เกิดการศึกษาที่หลากหลาย สอดคล้องกับ ความต้องการของบุคคลเครือข่ายการเรียนรู้มีจุดเริ่มต้นที่สำคัญ คือ การมี“เวที” ที่จะเชื่อมโยงคนเข้าสู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

เครือข่ายการเรียนรู้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชนให้เกิดความยั่งยืน โดยก่อให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และแก้ปัญหาร่วมกัน ทำให้คนในชุมชนมีโอกาสคิด วิเคราะห์หาสาเหตุ และแนวทางแก้ไข ทดลองปฏิบัติและสรุปบทเรียนร่วมกัน ซึ่งจะช่วยให้ชุมชนสามารถยกระดับการเรียนรู้ในการจัดการกับปัญหาต่างๆ ให้สูงขึ้นได้

แนวคิดในการจัดการศึกษาให้แก่ชุมชนโดยอาศัยเครือข่ายการเรียนรู้ปรากฏอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น เมื่อมีการประกาศปญญาโลกว่าด้วยการศึกษาเพื่อปวงชน เมื่อเดือนมีนาคม 2533 ซึ่งให้ความสำคัญกับเครือข่ายการเรียนรู้ด้วยการกำหนดให้มีการจัดระบบเครือข่าย การเรียนรู้เพื่อให้ประชาชนมีโอกาสได้เรียนรู้อย่างกว้างขวางและต่อเนื่องตลอดชีวิต รวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้เพื่อขยายบริการการศึกษา เพื่อแลกเปลี่ยนและกระจายความรู้ข้อมูลข่าวสารไปสู่กว้างได้อย่างรวดเร็ว

### ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory)

ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม หรือ Social Learning Theory เป็นทฤษฎีที่มีแนวคิดมาจากการเรียนรู้จากผู้อื่น โดยได้รับประสบการณ์จากการฟัง ดู อ่านงานผู้อื่นมากกว่าทำด้วยตนเอง (Vicariousness) ซึ่งอาจเป็นการรับเอา (Adopting) พฤติกรรมของผู้อื่นเป็นแบบแผนในการกำหนดพฤติกรรมตนเอง อาจเกิดจากการสังเกต พบเห็นอยู่เป็นประจำ และอาจมีแรงจูงใจ ความประทับใจที่แตกต่างกันในกลุ่มผู้รับเอาแบบแผนพฤติกรรมมาใช้เป็นแบบอย่างหรือเป็นต้นแบบการสร้างแบบแผนของตนเองขึ้น (ภุชมนันต์, 2555)

การเรียนรู้ทางสังคมจึงเป็นกระบวนการเผยแพร่ความรู้ ความคิด พฤติกรรม หรือแม้แต่วัตถุ สิ่งของ เทคนิควิธีการ เครื่องมือ และเทคโนโลยีต่าง ๆ ในสังคมที่มีระบบสังคมเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม การถ่ายทอดวัฒนธรรม ความรู้ ความคิด และมีการใช้สื่อรวมทั้งกระบวนการสื่อสารในสังคม โดยเฉพาะในปัจจุบันมีเทคโนโลยีสารสนเทศสำหรับการสร้างให้เกิดเครือข่ายทางสังคมออนไลน์ การสร้างเครือข่ายที่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลจึงเกิดขึ้นได้ง่าย มีการเรียนรู้ทางสังคมเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยมีกระบวนการของการเรียนรู้แบ่งออกเป็น 4 กระบวนการดังนี้

1. กระบวนการสร้างความสนใจ ในขั้นนี้การสร้างความโดดเด่น (Salience) ให้เกิดความแพร่หลาย (Prevalence) กระทบกับภาวะของการรับรู้และกระบวนการทางปัญญาที่สามารถเข้าใจ (Cognitive Capabilities) กระตุ้นความรู้สึกรอยากรู้อยากเห็น จนทำให้เกิดความพึงพอใจ อิทธิพลของสื่อสมัยใหม่สามารถสร้างความสนใจและเข้าถึงผู้คนส่วนมากได้อย่างง่ายและรวดเร็ว
2. กระบวนการสร้างความคงทน เป็นส่วนสำคัญที่ต้องออกแบบสถานการณ์ของการเรียนให้สามารถคงทนได้ดี ทั้งนี้อาจใช้กระบวนการทำให้เกิดภาวะ “สะดุดในกระบวนการทางปัญญา” หรือ Cognitive Disfluency รวมทั้งการย้ำเตือน การใช้สัญลักษณ์ และวาทกรรมที่โดนใจ รวมทั้งอาจสร้างหรือทำสิ่งที่ แปลกใหม่ ล่อแหลม ทำทนายต่อความถูกต้องเชิงวัฒนธรรมและกฎหมายเพื่อสร้างความคงทนในการจดจำสิ่งที่ได้รับรู้มาจากการสร้างความสนใจ
3. กระบวนการแสดงออกเป็นผลผลิตภาพ เป็นกระบวนการเชื่อมโยงและถ่ายโอนของกระบวนการทางปัญญามาสู่พฤติกรรม สังเกตได้จากพฤติกรรมการแสดงออก ทั้งการพูดและการกระทำ ซึ่งไม่เพียงแต่การเลียนแบบของการได้รับรู้ หรือเรียนรู้มาเท่านั้น ยังเป็นกระบวนการที่สร้างแบบแผนพฤติกรรมใหม่ที่มีแบบแผนเฉพาะแห่งตนขึ้นมาด้วย
4. กระบวนการสร้างแรงจูงใจเป็นแบบอย่าง ในกระบวนการนี้เป็นการยืนยันและรับเอาแบบแผนแห่งตนเข้ามาเป็นบุคลิกภาพของตน ในขั้นนี้อาจมีการให้รางวัลตนเอง หรือสนับสนุนการกระทำของตนเอง รวมทั้งเผยแพร่แบบอย่างของตนสู่ผู้อื่นให้เกิดการเรียนรู้ และเกิดเป็นกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมขึ้นต่อ ๆ ไป

เมื่อมีความเข้าใจตรงกันในกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมแล้ว สามารถนำหลักการและกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมดังกล่าวมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับสังคม ด้วยการออกกฎหมาย ข้อบังคับ ระเบียบต่าง ๆ เพื่อใช้สำหรับการควบคุม ส่งเสริม ป้องกัน กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม และกำหนด

มาตรการหรือแนวทางให้สังคมได้เรียนรู้ในทิศทางที่เหมาะสมสร้างความสงบสุขในสังคมได้ นอกจากนั้นความเข้าใจกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมยังสามารถอธิบาย วิเคราะห์สาเหตุต่าง ๆ ของปรากฏการณ์ในสังคมตามทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม หรือ Social Learning Theory เพื่อสร้างความเข้าใจและนำไปสู่การแก้ไขที่ถูกต้องเหมาะสม และไม่เป็นการสร้าง หรือซ้ำเติมปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งไม่สามารถแก้ปัญหาให้ลดลงหรือหมดไปได้ ดังนั้นการเรียนรู้ทางสังคม จึงมีความเกี่ยวข้องกับสังคมแห่งการเรียนรู้ เพราะสังคมแห่งการเรียนรู้เป็นสังคมที่รู้จักปรับตัวอย่างเหมาะสมและไม่มีความผิดพลาดเกิดขึ้นอย่างซ้ำๆ ถ้าความผิดพลาดเกิดขึ้นอย่างซ้ำๆ หรือที่เรียกว่าประวัติศาสตร์ซ้ำรอยนั้น ไม่เป็นที่ปรารถนาของสังคม แต่ยังคงมีปรากฏให้ได้พบเห็นอยู่เป็นประจำ การทำให้ยอมรับความผิดพลาดซ้ำแล้วซ้ำอีกไม่ควรเป็นวิธีการที่น่าส่งเสริม

## 5. ระบบฐานข้อมูล

คือ ระบบจัดเก็บข้อมูลด้วยคอมพิวเตอร์โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อบำรุงรักษาข้อสนเทศ (Maintain information) และสามารถนำข้อสนเทศเหล่านั้นมาใช้ได้ทุกเมื่อที่ต้องการ ระบบฐานข้อมูลประกอบส่วนประกอบหลัก 4 ส่วนได้แก่ (1) ซอฟต์แวร์ (2) ฮาร์ดแวร์ (3) ข้อมูล (4) ผู้ใช้

### ประโยชน์จากการประมวลผลด้วยฐานข้อมูล (ดวงแก้ว, 2540)

1. ลดความซ้ำซ้อนของข้อมูล
2. สามารถหลีกเลี่ยงความขัดแย้งของข้อมูลได้ในระดับหนึ่ง
3. สามารถใช้ข้อมูลร่วมกันได้
4. สามารถควบคุมความเป็นมาตรฐานได้
5. สามารถจัดหาระบบความปลอดภัยที่รัดกุมได้
6. สามารถควบคุมความคงสภาพของข้อมูลได้
7. เกิดความเป็นอิสระของข้อมูล

### ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์และการพัฒนาฐานข้อมูลเชิงพื้นที่

ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ หรือ Geographic Information System : GIS คือกระบวนการทำงานเกี่ยวกับข้อมูลในเชิงพื้นที่ด้วยระบบคอมพิวเตอร์ ที่ใช้กำหนดข้อมูลและสารสนเทศ ที่มีความสัมพันธ์กับตำแหน่งในเชิงพื้นที่ เช่น ที่อยู่ บ้านเลขที่ สัมพันธ์กับตำแหน่งในแผนที่ ตำแหน่ง เส้นรุ้ง เส้นแวง ข้อมูลและแผนที่ใน GIS เป็นระบบข้อมูลสารสนเทศที่อยู่ในรูปของตารางข้อมูล และฐานข้อมูลที่มีส่วนสัมพันธ์กับข้อมูลเชิงพื้นที่ (Spatial Data) ซึ่งรูปแบบและความสัมพันธ์ของข้อมูลเชิงพื้นที่ทั้งหลายจะสามารถนำมาวิเคราะห์ด้วย GIS และทำให้สื่อความหมายในเรื่องการเปลี่ยนแปลงที่สัมพันธ์กับเวลาได้ เช่น การแพร่ขยายของโรคระบาด การเคลื่อนย้าย ถิ่นฐาน การบุกรุกทำลาย การเปลี่ยนแปลงของการใช้พื้นที่ ฯลฯ ข้อมูลเหล่านี้ เมื่อปรากฏบนแผนที่ทำให้สามารถแปลและสื่อความหมาย ใช้งานได้ง่าย

GIS เป็นระบบข้อมูลข่าวสารที่เก็บไว้ในคอมพิวเตอร์ แต่สามารถแปลความหมายเชื่อมโยงกับสภาพภูมิศาสตร์อื่นๆ สภาพท้องที่ สภาพการทำงานของระบบสัมพันธ์กับสัดส่วนระยะทางและพื้นที่จริง

บนแผนที่ ข้อแตกต่างระหว่าง GIS กับ MIS นั้นสามารถพิจารณาได้จากลักษณะของข้อมูล คือ ข้อมูลที่จัดเก็บใน GIS มีลักษณะเป็นข้อมูลเชิงพื้นที่ (Spatial Data) ที่แสดงในรูปของภาพ (graphic) แผนที่ (map) ที่เชื่อมโยงกับข้อมูลเชิงบรรยาย (Attribute Data) หรือฐานข้อมูล (Database) การเชื่อมโยงข้อมูลทั้งสองประเภทเข้าด้วยกัน จะทำให้ผู้ใช้สามารถที่จะแสดงข้อมูลทั้งสองประเภทได้พร้อมๆ กัน (ศูนย์วิจัยภูมิสารสนเทศเพื่อประเทศไทย, 2556)

ข้อมูลเชิงพื้นที่ หมายถึงสิ่งต่างๆ ที่ปรากฏบนพื้นผิวโลกทั้งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ (เช่น แม่น้ำ พืชพรรณ) สิ่งที่ถูกสร้างขึ้น (ถนน สิ่งก่อสร้าง) หรือขอบเขตของที่ดิน (เส้นของเขตจังหวัด หรือ แปลงที่ดิน) ข้อมูลเหล่านี้จะต้องมีการจำลองและนำสู่ฐานข้อมูลในระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ ข้อมูลดังกล่าวถูกจำลองโดยใช้สัญลักษณ์ได้สี่ลักษณะ ได้แก่ (1) จุด (point) แทนตำแหน่งที่ตั้งของวัตถุต่างๆ เช่น บ่อน้ำ โรงเรียน หมู่บ้าน (2) เส้น (line) แทนลักษณะภูมิศาสตร์ที่มีระยะทาง เช่น แม่น้ำ ถนน (3) พื้นที่รูปหลายเหลี่ยม (polygon) แทนขอบเขตของพื้นที่ต่างๆ เช่น พื้นที่ลุ่มน้ำ ประเภทการใช้ที่ดิน (4) ตัวอักษร (text) คำบรรยายที่ใช้บนแผนที่ เช่น ชื่อแผนที่ อำเภอ จังหวัด ข้อมูลเชิงพื้นที่หรือข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับตำแหน่ง สถานที่ตั้ง ระยะทาง มีส่วนช่วยให้เข้าใจถึงสถานการณ์และการตัดสินใจในการดำเนินงานด้านต่างๆ มากมาย เช่น การวางแผน จัดการ อนุรักษ์ พัฒนา และฟื้นฟู ทั้งนี้ข้อมูลดังกล่าวสามารถแสดงถึงความสัมพันธ์ต่างๆ เช่น การเชื่อมโยงของวัตถุหรือลักษณะทางภูมิศาสตร์ (connecting) สิ่งใดอยู่ใกล้กับสิ่งที่สนใจ (adjacent) สิ่งใดอยู่ภายในบริเวณที่สนใจ (contained) ระยะห่าง (proximity) ทิศทางสัมพันธ์ (relative position) การหาพื้นที่/ที่ตั้งที่เหมาะสมสำหรับกิจกรรมที่กำหนด (ศศิประภา และคณะ, 2553)